

mestall

any XI
núm. 25
juny 2009

mestall: 1. mescla de diferents espècies de cereals; 2. conjunt homogeni de coses diverses

Butlletí de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines

SUMARI

Portada

Deu anys

Trobades

Jornada Els contractes matrimonials. Una font per a la història social

VII Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local. Família pagesa i economia rural

XXI Seminari d'Història Econòmica i Social. Fonts per a l'estudi dels grups i les desigualtats socials

L'Associació

L'Associació participa en la XIV Trobada de Centres Gironins

Sortida: La Vall de Requesens

Recerques

Pere Gifre Ribas

En la prehistòria dels hisendats. De senyors útils a propietaris (vegueria de Girona, 1486-1720)

Ricard Garcia Orallo
Crisis, endeudamiento y desposesión en el mundo rural catalán de finales del siglo XIX

Notes de lectura

Rosa Congost (ed.)

Tratado de la cabrevación de Jaume Tos i Urgellès

Llibres

Joan Manuel Alfaro Gil, Pablo de la Fuente
Dues hores... als búnquers de la Jonquera

Trobades

Final conference - Programme for the Study of European Rural Societies (PROGRESSORE)

Agenda

DEU ANYS

Enguany hem fet deu anys. Sense caure en el fetitxisme de les dates rodones, tenim molts motius per celebrar-ho i estar-ne satisfets. L'associació va ser creada el 17 d'abril de l'any 1999 en una reunió convocada una mica a cegues a l'Arxiu Històric de Girona, on, per sorpresa dels convocants, hi va assistir molta gent. Des dels seus inicis va ser una iniciativa que sortia de la universitat, de la secció Jaume Vicens Vives de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes (aleshores encara no tenia el nom de Centre de Recerca d'Història Rural), però que volia anar més enllà i constituir-se en una plataforma que permetés el contacte i el treball amb professors de secundària, arxiviers, investigadors no universitaris i exalumnes de la facultat. Com deia Pere Gifre en el davantal de presentació del primer número del *Mestall*, l'associació no va sorgir per generació espontània, sinó que era el resultat de la confluència d'estudiosos del món rural que havien anat coincidint en diferents llocs, especialment els arxius i els seminaris d'història rural de l'ILCC.

Aquest primer número del *Mestall* va aparèixer poc després, el mes de juliol. Era un número molt senzill, fet amb molts pocs recursos econòmics —una làmina amb un fons imprès per les dues cares i el text fotocopiat al damunt— però amb un bon disseny. El mateix nom del butlletí va ser tot un encert: un terme que tenia tant un sentit agrícola (barreja de cereals) com un sentit més genèric amb el qual ens hi podíem sentir força identificats (conjunt homogeni de coses diverses).

L'associació va tenir un primer any d'èxit. L'octubre de l'any 2000 ja érem 107 socis i en poc temps vàrem superar la barrera dels 150, fins arribar als 170-180 en què ens hem anat mantenint en els darrers anys. Ben aviat també es va veure que, encara que el nostre àmbit fos gironí, rebíem suport de molts altres llocs: moltes persones d'altres comarques catalanes, i també d'altres territoris d'Espanya i d'Europa, varen fer-se socis com a expressió del seu suport.

De tot el que hem fet en aquests anys, segurament allò més valuós i de major volada és l'edició de la Biblioteca d'Història Rural. Al principi pensàvem en un model d'autoedició com el que

mantenen molts centres d'estudis, però una oportuna oferta de CCG edicions ens va permetre fer un salt i tirar endavant un projecte editorial més ambiciós, que posteriorment ha estat continuat pels amics de Documenta Universitaria, que són els qui actualment s'encarreguen de l'edició i de la distribució venal de la col·lecció.

Moltes persones han contribuït al funcionament i bona marxa de l'associació: en les successives juntes, en la redacció del *Mestall*, en els jurats del *Premi Mestall*, en l'organització de sortides i excursions, en la realització dels projectes d'història oral, avaluant els llibres que es presentaven a la BHR —o, evidentment, elaborant-los—, etc. Seria pràcticament impossible citar tothom sense cometre cap error. Només faré una excepció, d'absoluta justícia, per agrair explícitament a l'Arxiu Històric de Girona el fet d'haver-nos acollit durant tots aquests anys, d'haver-nos cedit un espai del seu edifici i d'haver col·laborat en diverses activitats i iniciatives.

Passada l'embranchida inicial, el repte que tenim pel futur és mantenir l'associació amb el mateix impuls, renovar-la per evitar la seva esclerosi i continuar desenvolupant els objectius que ens vàrem marcar en els estatuts inicials, que no són més que fomentar i divulgar els estudis sobre història rural.

Enhorabona a tots i per molts més anys.

Enric Sagner, president de l'Associació d'Història Rural de les comarques gironines ■

Jornades

Els contractes matrimonials. Una font per a la història social

Facultat de Lletres de la Universitat de Girona
24 d'abril de 2009

L'endemà de la diada de Sant Jordi –i, no cal dir, que la data és només una curiosa coincidència–, es va dur a terme a la Sala de Graus de la Facultat de Lletres de la UdG una jornada de treball dedicada a l'anàlisi dels contractes matrimonials com a font per a les recerques d'història social.

Organitzada conjuntament per l'AHRCG i pel CRHR, i amb l'objectiu d'intercanviar experiències i fomentar el debat, la jornada va comptar amb la participació de nou ponents, que van posar damunt la taula les possibilitats i/o problemes metodològics que aquesta font, d'altra banda a bastament emprada en nombroses recerques, planteja als historiadors que s'interessen particularment per les dinàmiques de canvi social.

L'inici de les sessions va anar a càrrec de **Lluís To** (CRHR-UdG), que, després d'insistir en les múltiples variants que aquests contractes presenten en funció de les diverses àrees geogràfiques, va passar a fer una breu "dissecció" de les tipologies més freqüents d'aquests contractes en el període medieval (heretaments, intercanvis dotals, debitoris, definicions de legítima, àpoques, homenatges, etc.), sense oblidar establir algunes comparacions amb altres regions europees. La intervenció de To es va veure reforçada per les aportacions de **Lídia Donat** (AHRCG), que va exposar sumàriament les particularitats dels contractes de fraternitat o agermanament entre esposos, un contracte que podria ser alternatiu, que no conté cap fórmula d'heretament (és a dir, no hi consta designació d'hereu ni de pubilla) però que descriu els béns que compartiran els contraents. Sol anar seguit d'un debitori que ens informa de quina és l'aportació concreta del cònjuge. Tot fa pensar que es tractava d'un recurs emprat sobretot per les classes més desfavorides.

Rosa Lluch (UB) va presentar un interessant document procedent del patrimoni Fontcoberta, a partir del qual va reflexionar sobre les possibilitats d'analitzar el nivell de vida dels pagesos de remença a través de l'estudi comparatiu del valor dels dots i de l'import de les fermes d'espoli forçada. La forma com cada pagès

"encarava el dot", fent-ne el pagament a diversos senyors, denota una estratègia concreta en el camí cap a la millora de la posició social.

Tunde Mikes (CRHR-UdG) va plantejar la dinàmica dels contractes matrimonials en una zona de muntanya, la vall de Ribes, a l'època moderna. A partir de la divisió de la vall en tres àrees d'anàlisi específiques, Mikes hi observa la "força del lloc" (relacionada sobretot amb les característiques pròpies d'una societat fortament endogàmica); la "força de l'ofici" (contràriament al que postula el tòpic, Mikes detecta una gran varietat d'oficis a muntanya i els relaciona amb comportaments socials determinats); i la "força del tronc" (definida per unes estructures familiars que prioritzen per damunt de tot el manteniment de la casa, raó per la qual en aquesta àrea geogràfica pràcticament no s'hi produeixen matrimonis hereu-pubilla). Tot plegat configura una societat molt tancada en què, sovint, la força del "consell de família" passa per damunt dels interessos de la comunitat.

Llorenç Ferrer (UB) va fer una ràpida repassada a les possibilitats dels contractes matrimonials com a eina per a l'estudi no ja de les estratègies matrimonials, sinó de la mobilitat social. Més que resultats, la seva intervenció va anar encarada a oferir un conjunt de propostes que va anar il·lustrant amb dades procedents de la genealogia dels Galobart (Bages), tot dibuixant les dinàmiques de canvi social a partir de la comparació de l'import dels dots rebuts pels hereus i pels cabalers d'aquell mas.

Rosa Congost (CRHR-UdG) va reflexionar sobre l'oportunitat dels dots com a indicadors de les situacions de canvi social, insistint particularment en la necessitat d'efectuar estudis comparatius que tinguin molt en compte la inflació, és a dir, que

Fotografia: Lídia Donat

s'elaborin a partir d'índexs de preus deflactats. També va advocar en favor de la correcta distribució en intervals comparables quan es pretén analitzar sèries estadístiques de preus de dots.

Pere Gifre (CRHR-UdG) va sintetitzar el procés que entre finals del segle XVI i principis del XVII conduí a l'aparició dels capítols matrimonials, que vindrien a ser una adaptació o evolució dels instruments nupcials. En aquest trànsit fou transcendental l'obra d'eminentes juristes com Fontanella (*De pactis nuptialibus*) i Moli o Molí (*Tractatus celebris*), que ben aviat va ser incorporada a la pràctica quotidiana pels notaris de l'època. Segons Gifre, quan el contracte no havia d'incloure clàusules especials o particulars, els notaris tendien a aplicar la fórmula dels nupcials, mentre que, per a la resta de casos, redactaven capítols matrimonials, que serien un "document obert".

Lídia Torra (UPF) va exposar les principals conclusions dels seus estudis sobre els canvis del mercat del treball a Sabadell. A manca de registres sacramentals (destruïts durant la darrera guerra civil), Torra analitza una llarga sèrie de capítols matrimonials que abraça des de mitjan segle

XVI fins a principis del XIX, i aconsegueix resseguir amb detall el joc de relacions socials entre diverses categories del sector tèxtil (paraires, teixidors, etc.).

La darrera ponència va anar a càrrec de **Rosa Ros** (CRHR-UdG), que també va aportar un estudi de cas. A partir de l'anàlisi de capítols matrimonials signats a Sant Feliu de Guíxols (món urbà, mariner i comerciant) i a la Vall d'Aro (món rural, agrícola i ramader) entre 1780 i 1860, Ros mostra com en dos àmbits geogràficament molt propers, les pràctiques pel que fa a contractes matrimonials poden ser molt diferenciades (és a dir, responen a "lògiques" diverses), encara que, sovint, els protocols s'hagin signat en poder d'un mateix notari.

Caldria, per acabar, fer una referència al públic assistent a la jornada per destacar-ne el paper actiu i participatiu que va tenir en els moments dedicats al debat. Finalitzada la jornada, els assistents van ser convidats a un refrigeri en motiu de la celebració del desè aniversari de l'AHRCG.

Salvador Vega Ferrer ■

Fotografia: Lídia Donat

Un any més, Alguaire ha estat l'escenari de l'organització del *VII Congrés sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local*. Enguany es va celebrar els dies 21, 22 i 23 de maig. Aquests congressos es realitzen amb caràcter biennal des de 1995, i són organitzats pel Patronat Municipal Josep Lladonosa i Pujol d'Alguaire, en col·laboració amb la Universitat de Lleida. El tema d'aquesta edició fou *Família pagesa i economia rural*, i l'objectiu ha estat –com en altres ocasions– reflexionar de forma aprofundida sobre un aspecte fonamental del món agrari, fomentant les investigacions i buscant una anàlisi des de diferents perspectives metodològiques. Per tant, s'ha d'entendre com un punt de trobada i d'intercanvi de parers, enfocaments i línies argumentals que tenen un nexa d'unió: el món rural.

Com s'ha dit, les diferents ponències i comunicacions s'han centrat en la temàtica de la família pagesa, discurs bàsic i imprescindible per entendre el funcionament de les societats agràries. Els tres dies d'activitat del congrés es van dividir considerant la periodització de les conferències i comunicacions, de tal forma

que el primer d'ells va ser dedicat a les edats mitjana i moderna, i el segon a l'edat contemporània. L'última sessió va estar vinculada al paper de la dona en el món pagès, i va anar acompanyada d'una exposició que versava sobre el treball de la dona en l'àmbit agrari. Així, en aquest congrés, es van traçar una sèrie d'eixos temàtics a partir dels quals es van establir les diverses línies interpretatives, abastant diferents marcs d'estudi, com Catalunya, l'Aragó, Astúries, València o Mèxic. En aquest sentit, les aportacions realitzades es van elaborar sota les següents perspectives: a) les estratègies matrimonials com a instrument per al manteniment i enfortiment de les famílies pageses; b) el paper de les activitats no agràries en les estratègies pageses per mantenir les condicions de vida; c) les estratègies d'accés a la terra per part de la pagesia a través de diverses vies; d) l'estudi de la dona en aquestes estratègies.

La conferència inaugural va ser realitzada per Xavier Roigé Ventura, professor titular d'Antropologia Social de la Universitat de Barcelona. L'objectiu de la seva exposició va ser analitzar els mètodes i les perspectives d'estudi que

VII Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local. Família pagesa i economia rural

Alguaire, del 21 al 23 de maig de 2009

El tema d'aquesta edició fou Família pagesa i economia rural, i l'objectiu ha estat –com en altres ocasions– reflexionar de forma aprofundida sobre un aspecte fonamental del món agrari, fomentant les investigacions i buscant una anàlisi des de diferents perspectives metodològiques.

existeixen entorn a la família en el món rural, entesa com un objecte d'estudi. Partint d'aquesta base, va reconèixer la necessitat de superar les visions parcials i subjectives de la realitat, per evitar l'etnocentrisme a l'hora d'analitzar les societats camperoles des d'una altra visió diferent de la típicament urbana. Això es traduiria en l'estudi del concepte d'instabilitat familiar versus la idea de famílies lineals. Xavier Roigé Ventura va argumentar una falta d'interès envers el món rural en general i la història de la família en particular, marcada per una excessiva focalització en àmbits d'estudi com l'herència, la família troncal o les masies. Tot això es podria resumir en el fet que es coneix molt bé la situació de la família pagesa en les economies de muntanya, però bastant poc en les planes interiors, com seria el cas de Lleida.

En la sessió dedicada a les etapes moderna i contemporània, la primera ponència va ser realitzada per Lluís To Figueras (UdG), que va presentar una investigació sobre la vila gironina d'Amer entorn a l'any 1300. A partir de l'estudi de contractes matrimonials i de la figura de l'hereu/va, To va explicar la lògica de funcionament d'unes comunitats dependents d'activitats no estrictament agràries, com les artesanals o les pròpies de mercat. La sessió es va completar amb l'aportació de M. Àngels Sanllehy i Sabi, (Institut d'Estudis Aranesi), que es va emmarcar en l'àmbit de les societats pirinenques, concretament de la Vall d'Aran. Hi va desenvolupar la imatge de la casa com a temàtica principal, de manera que va informar sobre el seu paper com a institució, com a àmbit econòmic i productiu i, per últim, com a base de les comunitats familiars. A través d'aquests elements, va quedar explicada la importància de la casa en tant que unitat de perpetuació del llinatge, primant en moltes ocasions per sobre de l'individu.

La jornada de tarda va continuar amb les comunicacions corresponents a la temàtica del dia. Va haver-hi una gran quantitat d'aportacions realitzades tant de l'època medieval com de la moderna, amb una totalitat de vint-i-dues propostes. Pel que fa a l'edat mitjana, el tema fonamental va ser les estratègies matrimonials i del nucli familiar. Quant a l'època moderna, aspectes com la pluriactivitat, la producció industrial o el poblament van centrar bona part de l'atenció. Finalment, es va cloure la sessió amb un interessant debat en què es van destacar i discutir els aspectes més rellevants del dia.

El segon dia va ser presentada la sessió de contemporània, per part d'Enric

Saguer Hom (UdG), que ens va fer partícips del gran pes que històricament han tingut les explotacions familiars en el si de la pagesia catalana. Sota el títol de *Família pagesa i economia rural als Països Catalans*, va reflectir el caràcter familiar de l'agricultura catalana i la quasi inexistent agricultura capitalista amb assalariats. A més, en la seva dissertació, va comentar la necessitat d'entendre la família pagesa com una unitat de doble caràcter: de producció i de consum. Així mateix, va destacar el paper fonamental de la dona, que era majoritàriament estacionari, al mateix temps que va assenyalar l'excessiva dependència de les activitats típicament agràries, vinculades a cultius com el blat o la vinya, element que seria un clar motor del despoblament d'una part significativa del món pagès.

La jornada va continuar amb una segona conferència dedicada a la família pagesa i economia familiar en l'Espanya contemporània. En aquesta ponència, Pilar Erdozáin (UZ) va argumentar les diferents tipologies de famílies, entre elles la troncal, que seria la predominant en el nostre territori i en altres zones geogràfiques com Biscaia, Navarra o Osca. La professora va incidir en la necessitat de l'estudi de les normes legals i de les pràctiques successòries, que no sempre garanteixen la preservació del patrimoni. D'altra banda, va introduir la proposta d'anàlisi de dues noves realitats necessàries per entendre millor l'estructura i la lògica d'actuació de les economies pageses. Per una banda, la posició dels ancians, l'estudi dels quals permetria conèixer les implicacions dels sistemes familiars en la longevitat i qualitat de vida de les persones grans; per l'altra, la conflictivitat social, poc investigada, que ajudaria a fer intel·ligible les relacions entre tipus de família, tipus de comunitat i tipus de conflictivitat social.

La sessió es va completar amb una relació de dotze comunicacions de temàtica variada, tres d'elles relacionades amb l'àmbit sud-americà, dues dedicades al paper de la dona i un altre grup vinculat a les estratègies reproductives i de resistència pagesa. Aspectes com la propietat agrícola, la figura del miner/agricultor o el paper dels criats en l'economia domèstica també van ser tractats en el marc d'aquest congrés.

El congrés finalitzaria el dia següent amb la jornada dedicada al paper de la dona en el món rural, amb la ponència de l'antropòloga Sílvia Puertas Novau. Aquesta va centrar la seva argumentació en la participació del sector femení en

Fotografies cedides
per la Universitat de Lleida

l'esfera rural. D'aquesta manera, va exposar detingudament com les dones, en moltes ocasions, queden amagades sota les estadístiques agràries, com per exemple en el Tercer Món, on són les principals productores. És a dir, en molts llocs no es coneix el paper de la dona perquè els governs no es preocupen per aquest sector. D'altra banda, durant el

matí també va ser presentada una exposició sobre el treball de la dona en el camp, realitzada pel Grup de treball del Patronat i coordinada per Antonieta Jarne Mòdol, professora de la Universitat de Lleida.

Jaume Fullola Fuster (UdL) ■

XXI Seminari d'Història Econòmica i Social

Fonts per a l'estudi dels grups i les desigualtats socials

El seminari, organitzat pel Centre de Recerca d'Història Rural de l'Institut de Recerca Històrica de la UdG, va comptar amb la participació d'un nodrit grup d'investigadors de prestigi internacional que varen posar en comú les noves perspectives i elements d'anàlisi de les desigualtats socials. El dia 25 a la tarda, **Rosa Congost** va obrir aquest primer seminari del projecte DISCAHSOR (*Dinàmicas sociales y cambio histórico en sociedades rurales: el análisis de los grupos y las desigualdades sociales*). La professora Congost va presentar el projecte actual i va explicar la previsió dels seminaris en els pròxims tres anys. En l'exposició va destacar que s'han d'analitzar les dinàmiques socials per contraposició a les "estructures socials". En la historiografia econòmica i social, cal un retorn als grups socials però sense pensar en estructures fixes, sinó en grups dinàmics i en canvi permanent. A més, va puntualitzar que la perspectiva comparada i la mirada de llarga durada a les diferents fonts, sumada al diàleg dels investigadors de diferents èpoques, ajudaran a comprendre les dinàmiques socials que empenyen els processos de canvi.

Pere Ortí, el primer conferenciant de la tarda, va fer una dissertació sobre les fonts per a l'estudi dels grups i les desigualtats socials a la Catalunya baixmedieval. Aquestes fonts, bàsicament, són les fiscals –tributació directa (bovatge, talles, fogatjament, delmes i redelmes) i indirecta (passatge i senyoratges)–, senyoriales (capbreus) i notariales (contractes matrimonials). De

totes aquestes fonts, va remarcar que és difícil una valoració global i, pel que fa a les fiscals, cal entendre els mecanismes per interpretar-les millor. **Jorge Gelman** (UBA), amb la xerrada "*Fuentes y métodos para medir la desigualdad económica en épocas preestadísticas: ¿censos versus inventarios?*", va situar-nos en les coordenades de l'Amèrica Llatina, el subcontinent més desigual del món. Una desigualtat que té l'origen en el dret de conquesta amb l'assentament d'unes economies rendistes de minories socials que es perpetuen en el temps. Així doncs, va parlar-nos de sèries temporals de salaris, preus i rendes, del coeficient Gini –mètode per mesurar la desigualtat en la riquesa i els ingressos–, de les dades antropomètriques i de grups que no apareixen en les fonts. En resum, va mostrar-nos un decàleg de l'investigador i la necessitat d'analitzar la societat en global tot i les limitacions de les fonts. La professora **Giuliana Biagioli** (Universitat di Pisa) va presentar la conferència: "*Catastri ed altri inchieste nelle campagne. Secoli XIX e XX*". En base al cadastre parcel·lari "napoleònic-ferdinandi-leopoldí" (1810-1834), els cens nominatiu de la població de la Toscana de 1841, les dades de la monografia de la *famiglia dell'Inea* (1931-1938) i les fonts orals, Biagioli analitza la gran i petita propietat d'una societat que és desigual pel dret, una societat estamental que evoluciona en diferents categories professionals i la proletarització del camp. **Núria Sala**, en la intervenció titulada "*Haciendas, comunidades i individuos als Andes republicans: l'estructura de la propietat*

Facultat de Lletres de la
Universitat de Girona
Girona, 25 i 26
de juny de 2009

■ trobades

Fotografies: Lluís Serrano

com a indicador social a partir de les fonts documentals fiscals i administratives”, exposà el model de construcció nacional del Perú i les dificultats, per la falta de fonts, de reconstruir la complexitat del món indígena i de les *comunidades*. No hi ha cadastres pel segle XVIII, tampoc pel XIX, fins a bona part del XX. No hi va haver una modernització fiscal, que és diferenciada per raó ètnica, com la dels *yanaconas*, una categoria fiscal que respon a una desigualtat social. La sessió de dijous va acabar amb el debat programat.

L'endemà al matí, 26 de juny, va iniciar-se la segona jornada amb participació de **Biel Jover**, que, volent saber com funcionava i qui eren els jornalers i assalariats, es concentrà en les comptabilitats agràries conservades de tres parròquies de la serra de Tramuntana de Mallorca. Jover, presentant “*El problema de les rendes del treball (salari, jornals i altres formes de remuneració del treball) en societats no industrials*”, va mostrar, entre d'altres, que els ingressos oleolícoles ascendiren al llarg del segle XIX i que els salaris varen caure al llarg del segle XVIII, excepte el de les dones. **Gilles Postel-Vinay** (EHESS-INRA) va oferir l'estudi “*Les inégalités sociales et la retraite des plus vieux. France (s. XVIII-XX)*”, on, en un període de llarga durada, mesura els nivells d'esperança de vida i, en base al registre fiscal de donació de béns, valora els nivells de riquesa i precarietat de la tercera edat. Així, sabem que a França només una minoria podia viure dels seus estalvis; la gran majoria havia de recórrer a la família. **Joaquim M. Puigvert** va exposar la importància dels expedients universitaris del segle XIX com a font per a la història de les professions i les desigualtats. Així doncs, a través d'aquesta documentació tenim accés als orígens socials i geogràfics dels alumnes i a la importància de determinats grups socials que accedeixen a la Universitat com a plataforma d'ascens i promoció social. La matinal del divendres va

continuar amb la contribució de **Gerard Béaur** (EHESS, CRH-París), que va mostrar les seves recerques sobre la documentació notarial i l'estudi dels grups i les desigualtats en base als *livres de l'Enregistrement* entre 1760 i 1790 a la zona de Chartres. Aquesta documentació ofereix la possibilitat de mesurar l'estratificació i jerarquització social, la propietat agrària, els contractes matrimonials i fer una mirada a les despeses d'ostentació. La professora **Belén Moreno Claverías** (UAM) va parlar sobre els inventaris *post mortem* catalans com a font per a l'estudi dels grups i les desigualtats socials. Tot i les limitacions de la font, en els inventaris —excepte els indigents— hi surten representats tots els grups, amb una importància molt remarcable de les famílies benestants. Així, també són interessants per analitzar les pautes de consum, estatus, prestigi i ubicació social entre els segles XVII i XVIII. Per **Julie Marfany** (University of Cambridge) —després de la reconstrucció de 8700 famílies— la comparació d'inventaris, capítols matrimonials i cadastres és una font de primer ordre per a l'estudi de les desigualtats socials a la Catalunya del segle XVIII. Aquestes fonts, tot i tenir problemes de representativitat, indiquen el creixement de la desigualtat i la pobresa.

Tot seguit, començà un debat on es remarcaren i puntualitzaren diferents dubtes i qüestions de les intervencions i, després de dinar, començà una tercera sessió, amb múltiples intervencions, que va clausurar el seminari. En primer lloc, **Rosa Congost** va presentar els resultats estadístics provisionals d'un estudi comparatiu i col·lectiu de diferents segles titulat “*Els capítols matrimonials: una font per a l'estudi dels grups i les desigualtats socials de la Catalunya Vella. Una visió de llarga durada: segles XIII, XV, XVII, XVIII i XIX*”. Aquest treball és el resultat de les aportacions i participació de Rosa Congost, Pere Gifre, Rosa Lluch, Xavier Marcó, Tünde Mikes, Rosa Ros i Lluís To, investigadors del CRHR-UdG. L'epíleg expositiu del seminari, sota el títol genèric de “*Els grups i les desigualtats socials a la Catalunya Vella al llarg de la història. Aproximacions al món rural català en diferents èpoques històriques, a partir de fogatges, censos i padrons (i també dels documents notarial)*”, va ser a càrrec dels professors Colls, Congost i Saguer, i de Xavier Marcó, becari predoctoral. **Marcó** exposà les diferents categories socials i professionals de la vall d'Aro en el segle XV, fruit de la seva recerca doctoral. **Josep Colls**, en base al fogatge de 1553, explicà les nomenclatures de grups socials per al cas de Castelló d'Empúries.

Rosa Congost indicà l'evolució de les "etiquetes" socials –com el cas de "hacendado" i "menestral"– en els registres notariais i d'hipoteques en els segles XVIII-XIX i incidí, en el cens de Floridablanca en comparació amb la llista de contribuents de la Guerra Gran (1795), quan els notaris no accepten una classificació massa simplificada. Per acabar, **Enric Saguer**, parlà dels masovers dels segles XIX i XX, un grup poc visible en la documentació i amb

classificacions i categories diverses segons la font. Saguer va destacar els padrons de 1936, amb gran qualitat d'informacions, i el cens de masos de 1946 realitzat per la guàrdia civil.

Per clausurar el seminari, es va iniciar un debat general amb conclusions i propostes de treball en el marc del projecte DISCAHSOR.

Lluís Serrano ■

L'Associació participa en la XIV Trobada de Centres Gironins

9 de maig de 2009

El 9 de maig d'enguany l'auditori Viader de la Casa de Cultura de Girona fou el marc de celebració de la catorzena edició de la Trobada de Centres d'Estudis locals i comarcals de les terres de Girona, organitzada pel Patronat Francisc Eiximenis i, en aquesta edició, per l'Institut d'Estudis Gironins, amb la participació de representants de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines. L'acte s'inicià amb les presentacions protocol·làries per part de Roger Zamorano, president delegat del Patronat, i Narcís Soler, president de l'Institut d'Estudis Gironins, el qual aprofità per donar a conèixer la celebració d'un Congrés a finals d'any sobre *Guerra i Poder a les Terres de Girona*, organitzat per aquesta entitat. Tot seguit, Lluís Planes va presentar el projecte sobre "Camí dels Països Catalans", una iniciativa per crear una ruta que passi per totes les capitals de comarca de la nostra nació i on es doni àmplia informació sobre la riquesa cultural de cada lloc de pas. Planes insistí particularment en el contacte amb els centres locals per tal que sigui la mateixa gent del territori la que faci saber quins aspectes locals són els que s'han de donar a conèixer als visitants.

La segona part de la jornada la inicià Josep Santesmases, president de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, el qual presentà els actuals projectes de l'entitat: donar a conèixer les vicissituds del món rural a la societat, centrades en una compilació d'imatges –on, de nou, es requeria la

col·laboració dels centres locals– i en una exposició que es realitzaria en els propers mesos; i el Congrés de Centres d'Estudis de Parla Catalana que es farà a Lleida els propers 27 i 28 de novembre. Tot seguit, Maria Carme Jiménez, directora de l'Institut Ramon Muntaner, recordà als assistents la celebració del Recercat a Figueres de la setmana següent. Finalment, els guanyadors de les Beques de Recerca del Patronat Eiximenis donaren a conèixer els resultats de les seves investigacions: Marcel Pujol, com a guanyador de la Beca de Ciències Socials, explicà les conclusions del seu treball *La pesca a Roses durant l'Antic Règim (976-1835). Tecnologia, economia i societat en la costa del golf de Roses i el cap de Creus*; i Joan Font, guanyador de la Beca de Ciències Naturals juntament amb Albert Colom, presentà el seu estudi *Requeriments en la germinació de quatre plantes amenaçades de les comarques gironines. Implicacions en la conservació*.

La tercera part fou un breu concert d'orgue, a càrrec de Josep Maria Escalona, que permeté gaudir d'aquest excel·lent instrument instal·lat a l'auditori a finals de l'any passat; i una visita a l'exposició *Maria Àngels Anglada 1930/1999. Vida i obra*, a càrrec dels seus comissaris, Lluís Rius i Maria Àngela Vilallonga. Un dinar al restaurant *Fornells Park*, de Fornells de la Selva, fou la cloenda de la jornada.

Joaquim Alvarado i Costa ■

Sortida

La Vall de Requesens

18 d'abril de 2009

El passat dissabte 18 d'abril, els socis de l'Associació d'Història Rural de les comarques gironines vam visitar la vall de Requesens, a la serra de l'Albera.

Un reguitzell de punts d'interès històric programats per visitar a la Vall de Requesens (La Jonquera) ens advertia que no ens podíem distreure ni un moment. Després de trobar-nos de bon matí a la plaça de Cantallops, vam repartir-nos en cotxes per pujar la pista forestal que comunica els dos municipis a través del Coll del Madàs (o bé Ermedàs, si fóssim puristes). Aquí vam fer la primera parada prevista, no només per gaudir de la magnífica vista sobre l'Empordà. Teníem la sort d'anar ben acompanyats per Narcís Soler i el seu fill Quim, que ens van improvisar una petita lliçó sobre enterraments prehistòrics a propòsit dels tres dòlmens que hi ha escampats en poc espai. També hi vam poder trobar encara la fita de pedra gravada on convergeixen els municipis de Cantallops i La Jonquera.

Arribats al peu del castell de Requesens, vam deixar els cotxes prop del riu. Allà calia visitar les ruïnes de l'antiga fàbrica de pipes i de la serradora, dues indústries tradicionals que aprofitaven la força hidràulica com a font d'energia. El paratge vegetal que les envolta té una bellesa estranya, segurament provocada pel significatiu nombre d'espècies foranes que els comtes de Peralada hi haurien anat introduint des de finals del segle XIX, en convertir el castell en la seva residència d'estiu. L'exemple més abundant és el cedre atlàntic, que s'ha adaptat perfectament i fins i tot està proliferant per les vessants de la muntanya, en detriment de roures i alzines.

La ruta a peu ens conduïa cap a l'antiga església de Santa Maria de Requesens i les visibles restes del seu cementiri medieval. Aquesta interessant construcció romànica hauria estat reconvertida en un habitatge en una època indeterminada, tot i que actualment està en desús. L'ascensió fins al Castell de Requesens ens va permetre fer la volta a la fortificació d'origen medieval i seguir el caminet que porta a la torre de guaita d'extramurs. El recorregut ens mostrava la posició geogràfica privilegiada del castell i

la facilitat de defensar-lo. Entre 1893 i 1899 se'n va dur a terme la reconstrucció, amb criteris romàntics, encarregada per Tomàs de Rocabertí, comte de Perelada, al mestre d'obres Alexandre Comalat que, sota els irresistibles influxos de l'obra de Viollet-le-Duc al sud de França, li va conferir la silueta actual.

Ja de baixada, sempre guiats per Lluís Serrano, vam fer una visita a un forn de calç que ens va provocar admiració i desconcert. Una gran infraestructura utilitzada per subministrar calç, possiblement per a les obres de reconstrucció del castell, que fins ara no està datada ni coneixem com obtenia la matèria primera.

Les pluges caigudes durant les setmanes anteriors es feien veure en arribar a la resclosa del riu Anyet. L'aigua sobreeixia entre els murs i les branques dels arbres de ribera, i ens feia molt difícil el pas més directe cap a la darrera etapa de la nostra excursió. El grup va demostrar aleshores el seu esperit d'equip i, potser inconscientment, vam ajudar-nos entre tots a creuar la resclosa caminant en equilibri entre l'aigua retinguda i l'aigua desbordada. Tret d'alguns esquitxos, no hi va haver baixes. Seguidament, ens vam desviar per visitar les restes prou ben conservades d'un pou de glaç del segle XVII, des d'on Enric Saguer va aclarir alguns dubtes sobre el sistema de conservació i distribució de gel per al consum a les viles.

Finalment, de camí cap al nucli de Requesens, vam veure la rajoleria construïda al segle XIX per proveir les obres del castell i abandonada poc després. I una mica més tard de l'horari previst vam arribar a dinar a la cantina del santuari, on vam coincidir amb nombroses persones que participaven en el tradicional romiatge de Mollet en motiu de l'aplec de la Maredeu de Requesens. A partir d'aquest moment, la pluja ja no va respectar ningú.

Lídia Donat ■

Fotografies: Enric Saguer

En aquest treball s'estudia la formació històrica del grup social pagès dels senyors útils i propietaris de masos en els segles XVI i XVII a la vegueria de Girona. Jurídicament, a l'edat mitjana acostumava a ser remença i, en un nombre important, acabarà obtenint reconeixements de notorietat (FSO, CHB, etc.) al llarg d'aquest procés.

Senyors útils de terres i de masos en una societat feudal

Durant l'època moderna, aquests senyors útils i propietaris de masos reconeixeran en els capbreus la seva condició d'homes propis de senyors directes, amb l'obligació de pagar cada 21 d'abril tres sous, tal com havia quedat estipulat a la sentència arbitral de Guadalupe. S'obligaven, i pagaven, anualment també els censos per la possessió del domini útil del mas. En ple segle XVI, la societat catalana viurà un intens debat sobre les obligacions envers el domini directe. Participaran en aquest debat, de manera directa, aquests senyors útils de masos des de la pràctica quotidiana i des de l'acció que els porta a encapçalar processos judicials contra els senyors directes, els quals pretendran acotar al màxim la modalitat dels pagaments, així com que aquests es facin de totes les varietats de conreus. La via processal és una realitat que anava acompanyada de la via negociada entre les parts. Hi haurà sentències a l'Audiència, és clar, però també avinences entre les parts en forma de concòrdies que posaven fi a plets i deixaven clares les regles entre el domini útil i el domini directe. Els resultats difereixen segons els llocs, perquè difereix la correlació de forces entre uns i altres. El delme, pagament universal, serveix d'exemple per entendre per on anaven les disputes, perquè s'han estudiat en detall els dominis de la catedral de Girona.

En aquesta societat marcada per l'enfrontament entre els qui paguen i els que cobren rendes feudals, els senyors útils i propietaris de masos els trobem indefectiblement del costat dels qui paguen. Les dinàmiques socials i econòmiques de la societat tardofeudal porten, però, a què aquests senyors útils i propietaris de masos els trobem també de la part dels receptors. Ells són, en moltes ocasions, batlles de sac, és a dir, recaptadors de rendes, per les quals perceben una desena part. Ells són, també en moltes ocasions, els que accedeixen a la subhasta per l'arrendament del cobrament d'aquestes rendes feudals. I són també ells, en alguns casos, perceptors directes de parts

dels delme en la seva pròpia parròquia. Aquest fet ens allunya de les fàcils simplificacions, i explica, en part, la manca d'unanimitat en els diferents sectors de la pagesia i, en definitiva, acaba per facilitar la persistència del sistema feudal. Una persistència que es veu clarament en estudiar les rendes de les 81 capellanies de la seu de Girona, en creixement durant el segle XVI: especialment en els anys centrals es dona un procés d'augment considerable que arriba fins al començament del sis-cents, moment en què la renda experimenta una caiguda fins als anys centrals –de fet 1640-1670; a partir d'aquest període s'intueix la recuperació fins la Guerra de Successió–. La renda feudal real, deflactada, si és vàlida aquesta sèrie, demostra el seu creixement, especialment, en el segle XVI.

Patrimoni, família i mercat de terres

El patrimoni, el mas i l'acumulació de masos és el que dona consistència a aquest grup social pagès. Estudiar la formació/disgregació de patrimonis agraris suposa posar en relació les estratègies familiars i patrimonials i la participació en el mercat de terres. Les dinàmiques matrimonials són clau en aquest procés de formació/disgregació. Hi ha unes estratègies clares que passen per la contractació matrimonial i el pacte d'un bon dot per a l'hereu i una bona col·locació per als fills segons. Hi ha una política patrimonial al darrere d'aquestes estratègies, una política conservadora d'allò que es té. Poques vegades l'ampliació patrimonial és el resultat d'una política matrimonial immediatista.

Les incorporacions de terres i masos com a resultat d'aliances matrimonials solen ser a mitjà i a llarg termini i resultat de fets contingents i d'atzar biològic més que de premeditades estratègies expansives. El que es cerca per als hereus dels masos és un bon dot, pels fadristerns una bona relació social. El dot esdevé a començament del segle XVII un referent dins la jerarquia social. Els senyors útils de masos, en relació directa amb l'estat patrimonial i amb les dimensions del mas, acostumen a dotar entre 200 i 500 lliures.

Si bé l'estratègia familiar no sol suposar cap ampliació patrimonial, també hi ha la possibilitat que una excessiva despesa en pagaments de dots porti a la roda del crèdit i l'endeutament. El mercat de masos i drets de propietat en general és l'element clau per explicar la formació i expansió patrimonial. És el que s'extreu de l'anàlisi d'un mercat pagès, el mercat

GIFRE RIBAS, Pere

En la prehistòria dels hisendats. De senyors útils a propietaris (vegueria de Girona, 1486-1720)

Directora E. Serra, tutor J. M. Puigvert. Defensada el 22 d'abril de 2009, Universitat de Girona.

de terres i masos de Caldes i Llagostera entre els anys 1559 i 1655. Hem d'entendre que la venda d'un mas és el resultat final de tot un procés. Les dinàmiques internes aporten l'explicació: polítiques matrimonials equivocades, però també elements conjunturals (cicle de males collites, accentuació de la fiscalitat de guerra, etc.). Els casos concrets no deixen de ser exemples, però aclareixen les realitats en les quals es mouen alguns pagesos de mas. Ascensos i descensos socials són molt freqüents en la societat pagesa dels segles *xvi* i *xviii*. A banda d'aquest mercat pagès, hi ha també una important presència de capital urbà, atreta, sens dubte, per la renda de la terra que generen els masos.

El mas: unitat d'explotació i de renda

El mas dels segles moderns és el resultat d'un procés iniciat a l'edat mitjana i que assoleix la seva màxima superfície en el segle *xviii* i començament del *xviii*, quan dinàmiques derivades de la pressió demogràfica portaran a la generalització dels subestabliments. La superfície del mas, unitat familiar de treball, en funció de la qualitat del sòl, se situa entre onze i vint-i-dues hectàrees, i, per efectuar la feina, disposa d'un parell de bous per dues hectàrees de terra de sembradura. La capacitat de treball dels masos s'avalua en funció del nombre de parells de bous necessaris per fer les feines del

Fotografia: Lídia Donat

mas. D'altra banda, l'edifici del mas experimenta una transformació arquitectònica important: és en aquests moments quan els dos espais de distribució, l'entrada i la sala, marquen el model de mas, un mas que creix en horitzontal en incorporar les dependències per al bestiar.

El mas és policultural, amb predomini de la rotació biennal, però amb presència de gran varietat de conreus. Aquests, degut a la generalització del contracte de

masoveria, amb cessió del terç de tot gra d'aresta, sovint no apareixen en les comptabilitats de rendistes. Allà on disposem de comptabilitats pageses, la varietat de conreus és del tot manifesta –grans d'aresta, però també llegums, i encara vinya i olivera en expansió–, sense deixar de banda la importància de la cabana ramadera. Amb una presència notable, de bestiar de tir, és clar, però també de bestiar d'engreix per a ser venut en les fires i mercats locals, fet que denota un coneixement i una participació en el mercat del tot notable. El mas policultural i ramader queda lluny del mas que produeix per l'autoconsum, els senyors útils i propietaris de masos estan avesats als mercats de treball (és significativa la presència d'assalariats permanents en el mas, així com de temporals) de productes agrícoles i, també, estan avesats al diner.

Els escenaris de la representació

Els senyors útils de masos tenen com a referències comunitàries la parròquia i la universitat. L'acumulació de masos i de terres els allunya progressivament de la comunitat de residents. Amb tot, però, si uns se n'allunyen, uns altres resten al davant dels òrgans de representació institucionals de la comunitat: les obrieres parroquials i les primeres magistratures de govern de la universitat.

L'església parroquial i la universitat esdevenen escenaris de la representació de l'estatus assolit pels senyors útils i propietaris de masos, els quals manifesten el seu lloc a la jerarquia social i l'exterioritzen: disposen de bancs i escons particulars, de dret de precedència en els oficis litúrgics, tenen llicència per disposar de tombes a l'interior de l'església parroquial, o per construir capelles i oratoris particulars; i obtenen la condició de privilegiats, la qual cosa els dóna l'exempció en les contribucions als mals i, també, càrrecs de les universitats.

Aquest fet és el que genera el conflicte: l'individualisme d'uns és mal vist pel comunitarisme dels altres. En una comunitat on el valor màxim de la justícia és la igualtat contributiva, els exempts queden al marge de la comunitat. La reafirmació de la diferència porta una part dels senyors útils i propietaris de masos a voler equiparar-se als nivells baixos de la noblesa. I esdevenir diferents als altres suposa trencar amb la comunitat de residència. Les manifestacions d'aquesta diferència poden acabar en conflicte i amb manifestacions violentes per part de la comunitat pagesa.

La incidència de la crisi agrària de finals del segle XIX sobre el món rural espanyol és una qüestió subjecta encara a un cert debat. Superades les inicials visions catastrofistes sobre les conseqüències econòmiques i socials de la progressiva consolidació d'un mercat mundial de productes agropecuaris que, especialment durant l'últim quart del segle XIX, s'havia traduït en un descens considerable dels preus, diversos estudis recents tendeixen a relativitzar el seu impacte i situen Espanya entre els països menys afectats, tant temporalment com en intensitat. Existeix també certa unanimitat en considerar aquell període, més enllà de les seves immediates repercussions negatives, com un estímul per a l'adopció de noves tècniques i mètodes agrícoles que posarien les bases, almenys en determinades regions, a una nova agricultura. D'altra banda, l'existència d'un procés de "propietariació" mitjançant el qual un bon nombre de camperols haurien pogut accedir a la propietat de la terra –en part, precisament, a causa de factors derivats de la pròpia crisi–, allunya el discurs de la clàssiques teories sobre la necessitat de la proletarització de la pagesia sota el marc capitalista, i mostra, per contra, com almenys una part d'aquell grup social estava en disposició de consolidar-se patrimonialment.

Sense negar, ni molt menys, l'escenari global que s'acaba d'esbossar, aquesta tesi adopta una perspectiva diferent, perquè centra la seva atenció en les dificultats financeres experimentades per una part important de les famílies propietàries catalanes. Cal tenir present que a la Catalunya de finals del segle XIX la viabilitat de les explotacions agràries i, en general, de l'economia rural, es veia doblement amenaçada per la crisi comercial experimentada per bona part dels productes agraris –els cereals al capdavant– i per la gradual extensió de la plaga de la fil·loxera sobre les zones vitivinícoles.

El principal objecte d'estudi el va constituir un dels símptomes potencialment presents en qualsevol crisi agrària: la pèrdua de drets de propietat sobre la terra o qualsevol altre immoble de caràcter rural, materialitzada, en el nostre cas, en una subhasta pública després d'un procés d'endeutament, mora i execució administrativa o judicial. Val a dir que, malgrat tractar-se d'un lloc comú en la descripció de les dificultats de l'època, són escassos els estudis sistemàtics sobre la desposseïció causada per l'endeutament rural en conjuntures negatives durant l'època contemporània –més habituals, en canvi, en la

historiografia britànica sobre la mateixa crisi finisecular o en els diversos treballs d'historiadors nord-americans al voltant del cicle depressiu viscut per l'agricultura d'aquell país al llarg dels anys vint i trenta del segle XX–.

La tesi s'ha dividit en dues parts. La primera aborda l'anàlisi de l'endeutament fiscal i centra la seva atenció en la desposseïció causada pels processos de constrenyiment (*apremio*) instats per l'Administració d'Hisenda contra deutors per qualsevol tipus d'impost, a partir de l'estudi de diversos aspectes de la pràctica fiscal durant la primera Restauració (capítol 1) i, especialment, de la quantificació de les subhastes administratives per impagament i la seva cronologia en l'àmbit català (capítol 2). La segona part s'ha dedicat a les execucions judicials per deutes entre particulars.

Calia, en primer lloc, situar la qüestió en el seu marc institucional i observar la trajectòria d'algunes variables relacionades amb els mercats de la terra i del diner (capítols 3 i 4). El capítol 5, el més extens d'aquest treball, s'ha dedicat a l'exposició, l'anàlisi i la discussió de les dades obtingudes sobre les subhastes judicials de béns de caràcter rural, situades a les províncies de Barcelona i Girona, motivades per reclamacions judicials de deutes durant el període comprès entre 1875 i 1905.

La principal font documental utilitzada en la quantificació del fenomen –en les seves dues modalitats– van ser els edictes d'anunci de subhasta publicats pels encarregats de la recaptació de contribucions en la seva fase executiva i pels jutjats municipals i de primera instància. Els esmentats edictes eren recollits regularment pel *butlletí oficial* de cada província com un dels tràmits previs a la subhasta pública, en la qual culminaven ambdós procediments de constrenyiment –administratiu i judicial–, que tenien bastants elements en comú, encara que una eficàcia dispar. Al seu torn, l'intent d'aproximació a la pràctica real d'aquells procediments va requerir l'ús de diverses fonts documentals, en general integrades en els fons dels jutjats de primera instància, alguns d'ells conservats als arxius comarcals, o en els de la delegació d'Hisenda de Tarragona, la més rica des del punt de vista de la informació proporcionada sobre la pràctica fiscal durant les dècades del canvi de segle.

Per a l'anàlisi de la repercussió de la morositat fiscal, es van recollir dades procedents de 3.209 expedients de

**GARCIA ORALLO,
Ricard**

***Crisis,
endeudamiento
y desposesión
en el mundo rural
catalán de finales
del siglo XIX***

**Directora: Dra. Rosa Congost
Colomer. Defensada el 16
d'abril de 2009, Universitat
de Girona**

constrenyiment col·lectius, que havien afectat més de 16.000 contribuents i 70.000 finques de les quatre províncies catalanes. Una de les primeres evidències obtingudes va ser que la crisi fiscal va tenir una major incidència sobre les províncies de Lleida i Tarragona que sobre les de Barcelona i Girona: en desenes de petits municipis d'aquelles dues circumscripcions, la xifra d'immobles subhastats va superar el mig miler. La gran majoria d'ells, davant de la inexistència de postors en les subhastes, van acabar essent adjudicats a la Hisenda pública, la qual cosa va acabar generant un important problema de gestió, arrossegat durant dècades en tot l'Estat, d'un patrimoni l'acaparament del qual en cap moment no s'havia buscat i que, com a font d'ingressos, tenia molt poc a oferir.

L'aproximació efectuada a la circumscripció de Tarragona, a partir de la documentació generada en els nivells més propers al contribuent, va situar el nombre de finques afectades en aquella província al llarg de poc més d'una dècada per sobre de 34.000, de les quals un mínim de 15.000 eren immobles indiscutiblement diferents, segons l'estimació conservadora que s'ha efectuat treballant únicament amb els pitjors anys de cada municipi. La imatge de la crisi obtinguda, d'aquesta manera, és coherent amb la que es desprèn de les xifres relatives a moviments migratoris o als canvis en l'estructura de cultius de les àrees més afectades.

Pel que fa a la desposseïó motivada per la reclamació de deutes entre particulars, el buidatge dels *butlletins oficials* de les províncies de Barcelona i Girona del període 1875-1905 ha permès treballar amb un total de 3.279 procediments judicials, 2.795 propietaris diferents executats i gairebé 9.000 béns o drets sobre immobles de caràcter rural subhastats en processos judicials de reclamació de deutes entre particulars. Les dades mostren com des del primer any de la dècada dels vuitanta del segle XIX el nombre de casos va augmentar de forma sostinguda, i arribà a assolir un nivell màxim l'any 1886. Durant més d'una dècada, el nombre anual de judicis va triplicar els celebrats durant els primers anys del període contemplat. Finalment, a partir de 1897, es va produir un descens inequívoc en la quantitat de casos sentenciats cada any, la qual cosa indica que el fenomen no obeeïa a cap tipus de miratge administratiu.

La importància dels béns subhastats –gairebé 51.000 hectàrees i 3.200 cases o altres edificis– permet entendre l'"alarma

social" –recollida sovint per la literatura, per exemple– causada pels plets motivats per l'endeutament en societats que en bona mesura orbitaven sobre la propietat o la possessió de la terra. Aquest element també ajudaria a explicar el retraïment de l'oferta de capital, denunciat reiteradament pels coetanis, que deixava el mercat del crèdit al món rural a les mans de prestadors locals amb un accés més immediat a la informació sobre les circumstàncies dels demandants de crèdit. I aquest és un element de vital transcendència en moments de turbulències financeres.

Val a dir, per últim, que, del treball directe sobre els expedients dels fons dels jutjats de primera instància, afloren informacions sobre qüestions que han estat tradicionalment difícils d'abordar, com ara les relacions, sovint complexes, entre l'agricultura, el comerç i la indústria; o les pràctiques informals de crèdit, que, com és sabut, constituïen una part considerable del volum total de transaccions en el mercat del diner i que tenen en el conflicte judicial una de les escasses vies visibles per a l'investigador actual. D'altra banda, l'elaboració d'un índex de preus de la terra per a diferents aprofitaments a partir de les valoracions pericials dels béns a subhastar es mostra consistent amb l'evolució dels preus del blat, el vi o l'oli, per exemple. En aquest mateix sentit, poden constatar-se cronologies de la incidència de les execucions judicials marcadament diferents per a determinats conjunts de partits judicials, en funció del cultiu predominant en cada un d'ells, la qual cosa confirma també la relació entre la conjuntura econòmica viscuda pel món rural català i la incidència del fenomen estudiat.

En conclusió, l'indubtable increment de la morositat entre la població de l'àmbit rural català i la seva traducció en la pèrdua de drets de propietat sobre immobles de caràcter rural constitueixen símptomes que cal relacionar amb la percepció que la població rural va tenir de l'anomenada crisi agrària finisecular. Són elements, per tant, a tenir molt en compte en les aproximacions a la realitat econòmica i social del moment, i en l'intent de comprendre alguns dels processos que llavors es van desencadenar i que van acabar transformant per sempre el paisatge físic i humà del camp català.

Fotografies: Lídia Donat

Els textos jurídics són un instrument bàsic en la investigació de molts problemes de la història rural, i esdevenen especialment útils quan se'ls interpreta i utilitza, no de forma exclusiva, sinó complementant altres fonts documentals menys sistemàtiques però que reflecteixen millor la realitat. D'aquí l'interès per editar aquelles obres que, per la difusió que varen tenir en la seva època o per la riquesa del seu contingut, puguin ser de profit per als estudiosos i investigadors. En un moment en què les grans col·leccions legislatives ja es localitzen fàcilment a través de la xarxa, encara continua quedant espai per a les edicions crítiques –sobre paper– de textos amb un caràcter més interpretatiu o d'aquells que es refereixen sobretot a l'aplicació de la legislació i la pràctica de la jurisprudència. En els darrers anys s'han publicat títols interessants i útils com la recopilació dels *Costums de Girona* de Tomàs Mieres (aparegut en la mateixa col·lecció de la Biblioteca d'Història Rural) o la *Recopilación razonada de los usos rurales del Partido Judicial de Vendrell*, de l'advocat i notari Victorino Santamaria, editat pel malaguanyat Antoni Saumell (Institut d'Estudis Penedesencs, 2005), als quals ara s'afegeix aquesta edició del *Tratado de la cabrevación* de Jaume Tos, un altre advocat que, en aquest cas, exercia davant la Reial Audiència borbònica.

Essent estrictes i per bé que no aparegui explícitament en el títol, el llibre és una mica més que l'edició del *Tratado* de Tos, ja que també inclou la transcripció d'un manuscrit anònim que, sota el títol *Método per capbrevar* (c. 1792), aborda problemes de naturalesa similar i ho fa amb referències a la societat gironina i la jurisprudència local, complementant la mirada de Tos, més centrada en la ciutat de Barcelona i el seu entorn.

El volum comença amb un estudi introductor de Rosa Congost en què es situa l'obra de Tos, les seves tres edicions i el context històric en el qual l'obra va ser escrita i difosa. A continuació, segueix la reproducció facsímil de la primera edició del *Tratado de la cabrevación segun el derecho, y estilo del Principado de Cataluña*, que abasta la major part del volum. En tercer lloc, s'adjunta la transcripció d'una *Adición* afegida a les edicions de 1789 i 1826, que conté tres capítols nous (referits, d'una banda, a la firma per raó de senyoria i, de l'altra, al dret de prelatió, tempteig o fadiga), una relació dels conceptes que aquests capítols afegixen a l'índex temàtic original i un índex general dels capítols del llibre, inexistent en la primera edició. La

darrera part conté la transcripció del manuscrit anònim esmentat més amunt.

L'edició del tractat de Jaume Tos té interès des de diverses perspectives. D'una banda, acostava l'investigador a les fonts i li permet avaluar amb major finesa el seu contingut. Els processos de capbreu van generar una tipologia documental molt rica i sistemàtica, els capbreus, que ha estat utilitzada amb molta freqüència per a l'estudi tant de la societat, l'economia agrària i el paisatge medievals com per a moments posteriors, fins arribar al segle XIX. El text de Tos permet una millor comprensió de la mecànica dels processos de capbreu, de la diversitat de documents que podien generar (dels quals en reproduïx models: suplicació per la impetració de territori, auto de concessió de territori, nomenament de jutge emfiteuticari, pediment de senyor directe, cartell a l'emfiteuta, etc., fins arribar, òbviament, a la confessió) i, per això, una utilització més acurada i ponderada d'aquesta documentació. D'altra banda, el *Tratado* també és un document que ens parla d'una època i dels problemes d'una societat. Un dels atractius de l'estudi introductor rau precisament en aquest punt. Més que una presentació erudita de la figura de Jaume Tos, Rosa Congost aposta, encertadament, per remarcar aquells trets que fan d'un tractat sobre drets aparentment feudals un text contemporani, representatiu de la seva època, i plenament incardinat en les dinàmiques de creixement econòmic i urbanístic de finals del segle XVIII. L'obra de Tos era doblement parcial, globalment favorable als interessos dels senyors directes i, alhora, intencionadament partidària de la litigiositat judicial i, amb ella, de les possibilitats de negoci dels professionals del dret. Per bé que els arguments i discursos jurídics puguin semblar atemporals, es conjugaven en un context molt determinat. I l'autora de la introducció qüestiona que, pels equívocs que suscita, s'hagi d'etiquetar de *reacció senyorial*, com s'ha fet en algun moment. Finalment, el *Tratado* també és d'interès per altres aspectes relacionats amb els drets del domini directe: els censos, els lluïsmes, el dret de fadiga, els establiments a primers ceps, la firma per raó de domini, la dimissió o renúncia, les peculiaritats de les finques eclesiàstiques i de l'amortització de finques establertes.

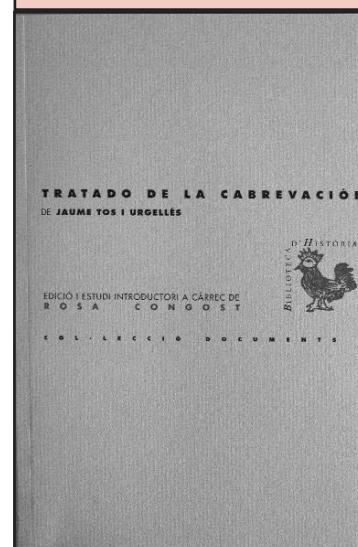
Hi ha un darrer element remarcable en aquesta edició del *Tratado* de Tos: la seva coherència amb una línia de recerca de llarg recorregut i que en els últims anys ha generat treballs remarcables com *Tierras, leyes, historia. Estudios sobre "la*

CONGOST, Rosa (ed. i estudi introductor)

Tratado de la cabrevación de Jaume Tos i Urgellès

Biblioteca d'Història Rural

Associació d'Història Rural
de les Comarques Gironines
Girona / Centre de Recerca
d'Història Rural de la
Universitat de Girona /
Documenta Universitaria,
Biblioteca d'Història Rural
(Col. Documents, 6), 224
pàgs.

notes de lectura

a l'entorn de la Biblioteca d'Història Rural

gran obra de la propiedad' (Crítica, 2007), de Rosa Congost, o el llibre col·lectiu de recent aparició *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*. Més enllà de l'interès intrínsec del *Tratado*, el que li dona valor és el fet de ser reeditat en el context d'un programa d'investigació que pretén reexaminar i

reinterpretar, lluny d'esquemes simples i estàtics, les relacions socials construïdes al voltant dels drets de propietat. És aconsellable, per aquest mateix motiu, que la lectura de Tos es realitzi de forma conjunta amb aquests altres treballs.

Enric Saguer ■

llibres

**ALFARO GIL,
Juan Manuel; de
la FUNTE, Pablo**

***Dues hores...
als búnquers
de la Jonquera***

Figueres, Les Fortaleses
Catalanes (Col. Dues hores),
2008, 163 pàgs.

Darrerament, actuacions endegades pels ens públics del nostre país, com l'intent de l'Ajuntament de Barcelona de bastir un museu de la pau al castell de Montjuïc, demostren l'escàs valor que hom atorga al nostre patrimoni monumental d'origen militar. Una fortalesa, un castell, un fort, són obres bastides amb una clara funció. Si hom obvia que són màquines de guerra construïdes amb pedra a l'hora d'explicar als seus possibles visitants el seu origen, funcionalitat i evolució, els historiadors serem totalment incapaços de fer-ne un discurs històric coherent. Aquesta política institucional que actualment pretén amagar aquells aspectes que es creuen políticament incorrectes perquè hom els percep com a massa violents, només fa que demostrar un desconeixement històric flagrant per part dels seus promotors. Alhora, a més, aquestes fortificacions són atacades per un segon front, la seva restauració, generalment amb criteris més que dubtosos que suposen, a la pràctica, el seu emmascarament o, fins i tot, destrucció. Realment, la majoria d'actuacions recents endegades en aquesta mena de monuments poc tenen a veure amb els edificis originals i només es podrien explicar per la necessitat de fer obra pública i donar així feina a un seguit de constructors. Els exemples són nombrosos i propers. Per citar només alguns casos, podem parlar de les obres realitzades a la mal anomenada "Ciudadella" de Roses o al seu veí, el castell de la Trinitat. Ambdós monuments han patit unes restauracions gens acurades; més que d'una restauració, només s'hi han bastit unes edificacions de nova planta, que simplement fan servir les restes antigues com a fonaments. El resultat és obvi, la porta de Mar de Roses ha deixat de semblar una fortalesa renaixentista per agermanar-se amb el

pantà de Boadella. D'altra banda, el castell de la Trinitat s'ha bunqueritzat amb uns monstruosos murs de ciment armat, dins dels quals ara es podria filmar perfectament la segona part del "Hundimiento". I, més a prop, a Sant Julià de Ramis, hom s'ha tret de la màniga la construcció d'un suposat centre internacional d'art per intervenir en un fort bastit entre 1897 i 1919, que és un exemple únic a Catalunya. Òbviament, la seva destinació a qualsevol altra activitat que no sigui la museística suposarà una pèrdua irreparable i irresponsable per al nostre patrimoni monumental.

En aquest context general, doncs, cal felicitar la fundació "Les Fortaleses Catalanes" per l'edició d'aquest nou volum de la seva col·lecció "Dues Hores", dedicat als búnquers de la Jonquera. A l'igual que la resta de la col·lecció, aquest treball sobrepassa l'àmbit de la simple guia per esdevenir un exemple d'allò que ha de ser un llibre d'història adreçat a un públic general. És a dir, ens trobem davant d'una obra que té una presentació visual molt ben feta, on les il·lustracions ens aporten una informació complementària de gran valor; i els textos són clars i àgils, però alhora seriosos i rics; en definitiva, es tracta d'un llibre per a un públic molt ampli.

Pel que fa al seu contingut, l'estudi se centra únicament en les fortificacions bastides durant la Segona Guerra Mundial a la zona, l'anomenada organització C-6, fins a l'actualitat poc –per no dir gens– coneguda. El més sorprenent d'aquest sistema de fortificacions inacabat és que fou bastit pel règim de Franco per fer front a una possible invasió alemanya. Realment, resulta sorprenent descobrir que mentre la dictadura franquista enviava voluntaris al front rus per lluitar al costat d'Alemanya, per un altre costat es

preparava per resistir una possible ingerència militar dels seus aliats. Alhora, aquest treball ens permet entendre el pensament estratègic que presidí la construcció d'aquesta línia de fortificacions, molt superior al que la historiografia tradicional ha vingut concedint als generals del bàndol vencedor de la Guerra Civil. Probablement aquesta és la major aportació del llibre, atès que sovint estudis com *La incompetència militar de Franco* han presentat els guanyadors de la guerra com una colla de militars decimonònics només aptes per dirigir combats colonials. Certament, res més lluny de la realitat, el mateix resultat del conflicte és una mostra clara que la victòria franquista es degué, entre altres motius, a una millor direcció tècnica i tàctica de les seves forces. Al mateix temps, la resistència del bàndol republicà, dividit, amb manca de mitjans materials i mal dirigit, només s'explica per la fèrria voluntat de lluita dels seus defensors. Hom pot plantejar que una major decisió i l'aplicació de les noves tàctiques militars

hagués fet més curt el conflicte, però cal no oblidar que dins del context general europeu la guerra llampec, *Blitzkrieg*, encara no havia demostrat totes les seves possibilitats. En definitiva, l'obra defensiva de la Jonquera, amb la qual es pretenia aturar en un veritable coll d'ampolla a les millors forces armades del moment, demostra clarament que a nivell estratègic l'exercit franquista es podia equiparar al d'altres països. Una altra cosa és que els mitjans humans i materials haguessin estat suficients per aturar el cop, si aquesta intervenció s'hagués arribat a produir, però això ja mai no ho sabrem.

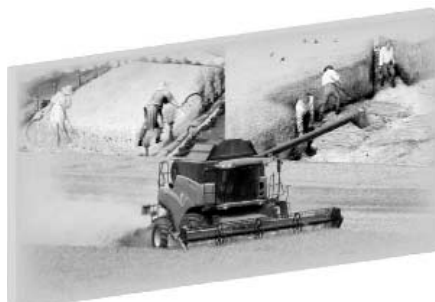
En definitiva, tot això i molt més és el que trobem en aquest llibre, que demostra que la qualitat no té perquè estar renyida amb la voluntat de difondre la nostra història i posar en valor els nostres monuments. Probablement, moltes entitats del nostre país n'haurien de prendre exemple.

Lluís Buscató i Somoza ■

trobades ■

Els dies 7 i 8 de setembre s'ha dut a terme a la facultat de Lletres de la Universitat de Girona la darrera reunió (*Final conference*) del *Programme for the Study of European Rural Societies* (PROGRESSORE), una acció finançada per la Unió Europea dins el programa COST (CoOperation Science and Technology), que té per objectiu impulsar els contactes entre especialistes d'una mateixa àrea de recerca. Aquesta acció va iniciar-se l'any 2005, sota la direcció de Gérard Béaur. N'han estat vicedirectors Rosa Congost, del Centre de Recerca d'Història Rural, i Jürgen Schlumbohm, del Max Planck Institute für Geschichte. Hi han participat més d'un centenar d'historiadors de 22 països europeus, articulats entorn a quatre eixos de treball (*Landed property, The management of rural land, Peasant societies i Politics and peasants*). L'acció ha donat lloc a dotze reunions (workshops) al llarg de quatre anys. La reunió celebrada a Girona ha comptat amb el suport, a més del COST, del Centre de Recerca d'Història Rural de la UdG i del grup de recerca *Sociétés Rurales Européennes*, del CNRS, i ha aplegat una seixantena de persones. En el curs de la Conferència

s'han presentat quatre informes, elaborats per diferents grups de treball, sobre les possibilitats ofertes per la perspectiva històrica a l'anàlisi dels problemes actuals del món rural. Els informes han estat discutits amb polítics, tècnics, representants de sindicats pagesos i especialistes de disciplines properes, presents a la reunió. El treball global de l'Acció pot seguir-se a través de la web (<http://crh.ehess.fr/sommaire.php?id=75>), i els seus resultats podran avaluar-se a través de la col·lecció dels dotze llibres que integraran la sèrie *Rural History in Europe*, de l'editorial belga Brepols. N'han aparegut, de moment, dos volums (<http://www.brepols.net/catalogue/>).

Final conference – Programme for the Study of European Rural Societies (PROGRESSORE)

**Girona, 7 i 8 de setembre
de 2009**

Seminaris d'història rural curs 2009-2010

Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona

divendres 9 octubre 2009

The sociology of markets to land and the structuration of the modern latifundium in Alentejo, seventeenth to nineteenth centuries
Rui Santos (Centro de Estudos de Sociologia da Universidade Nova de Lisboa)

divendres 27 de novembre 2009

A direito à terra no Brasil, séculos XVIII e XIX
Márcia Maria Menendes Motta (Universidade Federal Fluminense de Rio de Janeiro)

divendres 22 gener 2010

La reconstrucció de la tasa de actividad femenina en la industria catalana: hipótesis, fuentes y métodos
Cristina Borderías (Grup de Recerca Treball, Institucions i Gènere, Universitat de Barcelona)

divendres 5 febrer 2010

Freedom and servitude in Medieval England: an historiographical approach
Phillipp R. Schofield (Aberystwyth University)

divendres 19 març 2010

Por sus justos y legítimos títulos. La propiedad a través dels bans del segle XIX
Lluís Serrano (CRHR, Universitat de Girona)

divendres 16 abril 2010

El dret dels arrendataris. Contractes agraris i indemnització per millores a l'Espanya contemporània
Samuel Garrido (Universitat Jaume I)

divendres 21 maig 2010

L'évolution des rapports à l'espace : une structure dynamique des sociétés ? (Cerdagne XVe - XIXe siècle)
Marc Conesa (Université de Perpignan)

Totes les sessions s'incien a les 16 h a la sala de l'Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona (Facultat de Lletres. Plaça Ferrater Mora, 1. 17071 Girona. Tel. 972 418 945).

Les sessions són gratuïtes i no cal inscripció prèvia.

V Congrés d'Història Agrària dels Països Catalans

Els usos de l'aigua en la història. De l'antiguitat als nostres dies.

Homenatge al doctor Emili Giralt i Raventós (1927-2008)

Barcelona, 15-17 desembre 2010

Termini de presentació de propostes de comunicacions: 31 de gener de 2010.

Més informació: vcha@udg.edu.

6è Seminari d'història medieval - curs 2009-2010

Organitzat pel Grup de Recerca consolidat *Renda Feudal i Fiscalitat a la Catalunya Baixmedieval*, la Institució Milà i Fontanals (CSIC) i el Centre de Recerca d'Història Rural (Institut de Recerca Històrica) de la Universitat de Girona.

Coordinadors: Manuel Sánchez Martínez i Pere Orti Gost

Lloc de realització: Aula de Música, Facultat de Lletres de la UdG (Pl. Ferrater Mora, 1, Girona)

Horari: Divendres a les 11 h.

23 d'octubre 2009

Florent GARNIER, Université d'Auvergne Clermont-Ferrand 1
La ville médiévale, un laboratoire fiscal ? L'exemple des consulats du Midi de la France au Moyen Âge

13 de novembre 2009

Víctor FARIAS ZURITA, Universitat Pompeu Fabra
La carnal inmundicia. La moral clerical y la sexualidad en el Occidente latino medieval

11 de desembre 2009

Carlos LALIENA CORBERA, Universidad de Zaragoza
Mercados sin competencia. La formación de las estructuras mercantiles en la Corona de Aragón, 1280-1320

15 de gener 2010

Antoni RIERA MELIS, Universitat de Barcelona
'Tingueu sempre ben abastada la ciutat...' L'aprovisionament cerealístic a les ciutats catalanes a la Baixa Edat Mitjana

5 de febrer 2010

Phillipp SCHOFIELD, Aberystwyth University
Credit in the medieval English countryside

19 de març 2010

Elodie LECUPRE-DESJARDIN, Université Lille 3-Charles de Gaulle
Peines et châtements dans les villes des anciens Pays-Bas bourguignons

16 d'abril 2010

Antonio MALPICA CUELLO, Universidad de Granada
Las ciudades nazaries y la ciudad andalusí de Granada

7 de maig 2010

Serena MORELLI, Università di Palermo
Corona, aristocrazia ed elites a Napoli nel XIII secolo

Aquest seminari té reconegut 1 crèdit de lliure elecció per la UdG.

CURSOS, JORNADES, CONGRESSOS

Curs de paleografia: Introducció a la lectura d'escriptura medieval i moderna. Figueres, 16, 23, 30 d'octubre i 6 de novembre de 2009. Més informació: Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà. A/e: acaltemporda.cultura@gencat.cat

Coloquio Internacional Territorio y Representación Política en América Latina. Facultat de Lletres de la Universitat de Girona, 23 d'octubre de 2009. Més informació: Centre de Recerca d'Història Rural, Universitat de Girona. A/e: dir.irh@udg.edu

Congrés El fet fronterer. Fronteres, relacions, intercanvis: visions de les fronteres des de l'Empordà. Figueres, 6-8 de novembre de 2009. Més informació: congres@iee.cat

III Congrés d'Història de Girona. Guerra i poder en terres de frontera (1792-1823): Congrés internacional Bicentenari de les Guerres Napoleòniques. Girona, 19-21 de novembre de 2009. Més informació: ieg@telefonica.net

BEQUES I PREMIS

III Beca Jeroni Pujades. Projectes de recerca sobre la història del comtat d'Empúries i/o la vila de Castelló d'Empúries. Dotació: 3.005,06 euros. Més informació: Ajuntament de Castelló d'Empúries.

XI Beca per a la recerca Museu del Suro de Palafrugell. Dotació: 3.000 euros. Termini de presentació: 30 d'octubre de 2009. Més informació: Museu del Suro de Palafrugell. Tel. 972 307 825. A/e: info@museudel-suro.cat.

VII Beques de recerca Joan Torró i Cabratosa. Medi ambient i ciències socials, en l'àmbit territorial del Montgrí i Baix Ter. Dotació: 6.000

euros. Termini de presentació: 30 de novembre de 2009. Més informació: Can Quintana Museu de la Mediterrània. Tel. 972 755 180. A/e: info@museudelamediterrania.org.

Projecte "El món agrari a les terres de parla catalana: Banc d'imatges-Exposició 2009-2010"

La Coordinadora de Centres d'Estudi de Parla Catalana (CCEPC), l'Institut Ramon Muntaner i la Fundació Món Rural han endegat conjuntament un projecte per tal de constituir un banc d'imatges del món rural. El darrer trimestre de 2009 serà el moment de recollida de d'imatges que ha de culminar amb una exposició el 2010.

Més informació: www.ccepc.org

mestall

Redacció:
 Rosa Congost, Lídia Donat,
 David Moré, Pere Gifre
 Assessor lingüístic: Daniel Ferrer
 Maquetació: Anna Cabañas
 Per a informació i inscripcions:

Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines

Pl. de Sant Josep, 1
 Arxiu Històric de Girona
 17004 GIRONA
 Tel. 972 22 55 00

www.ddgi.cat/historiarural/

Podeu enviar-nos textos o suggeriments a: mestall@ddgi.cat
 Periodicitat: semestral.

Impressió: Palahí Arts Gràfiques
 Dipòsit legal: GI-731-1999